

AVRUPA'NIN KRİZ SARMALI VE TÜRKİYE:

Arzi Bir Yardımcı mı, Kalıcı Bir Ortak mı?

Oğuzhan Akyener

Son birkaç yıldır enerji alanında Avrupa'yı izleyen herkesin fark ettiği bir örüntü var: kıta, bir krizden çıkıp diğerine giriyor. Pandemi sonrası yenilenebilir enerji alanında fazla gaza basmanın bir neticesi olarak yaşanan derin bir enerji krizi vardı. Akabinde Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte doğalgaz şoku yaşandı. Ardından enflasyon ve sanayi rekabetçiliği tartışmaları ve Hürmüz krizinin getirdiği sorunsal henüz bitmemişken, şimdi de bambaşka bir cephe açıldı. Bu sefer sorun nehir yataklarındaki su seviyelerinden, denizlerdeki deniz analarına kadar küresel ısınmaya bağlı olarak etki oluşturan iklim kaynaklıydı.

Ren'de su seviyesi 1880'den bu yana görülmemiş bir düşüşle 24 santimetreye, Tuna'nın bazı kesimlerinde 10 santimetreye kadar geriledi. Kulağa uzak bir doğa haberi gibi gelebilir, ama işin enerjiyle ilgisi son derece doğrudan: nükleer santraller reaktörü soğutmak için devasa miktarda nehir suyuna muhtaç. Su azalıp sıcaklık yükselince güvenlik ve çevre mevzuatı devreye giriyor, santraller ya kapasite düşürüyor ya da tamamen devre dışı kalıyor. Hatta deniz suyu soğutmalı reaktörler dahi deniz anaları sürüleri yüzünden yeterli verimle su temin edemeyebiliyor ve üretim durmak zorunda kalabiliyor.

Rakamlar, meselenin ne kadar ciddi olduğunu tek başına anlatıyor. Fransa'da EDF, Chooz'da iki, Cattenom'da bir reaktörü devre dışı bırakmak zorunda kaldı. Bugey, Tricastin, Saint-Alban gibi santrallerde daha önce de kapasite kısıtlamasına gitmişti. Tabii unutmayalım, Fransa elektriğinin yüzde 70-75'ini nükleerden karşılıyor. Yani bu marjinal bir ayar değil, doğrudan sistemin omurgasına dokunan bir müdahale. Macaristan'da tablo daha da dramatik: ülke elektriğinin yaklaşık yüzde 40'ını sağlayan Paks Santrali'nin iki bin megavatlık ünitesi 240 megavata geriledi. Kapasitenin yüzde 88'i devre dışı kaldı. Romanya ise işi bambaşka bir noktaya taşıdı: Cernavodă'nın tek çalışan reaktörüne yetecek soğutma suyu sağlanabilsin diye ordu, Tuna yatağındaki kayaları patlayıcıyla havaya uçurdu. Ülke ağustos boyunca olağanüstü hal ilan etti. İki otomotiv fabrikası üretimini durdurdu. Bulgaristan'da Kozloduy şimdilik ayakta ama yakından izleniyor. Sırbistan ve Avusturya'da hidroelektrik üretimi geriliyor. Kiel Enstitüsü'nün hesabına göre, sadece Almanya için üçüncü çeyrekte 2 milyar avroya varan bir büyüme kaybından bahsediyoruz.

İşte tam da bu noktada, meselenin özüne geliyoruz — ve bu köşe yazısını kaleme almamın asıl sebebi de bu: Avrupa'nın bugün karşı karşıya kaldığı şey, tek seferlik bir talihsizlik değil, yapısal bir kırılganlığın tekrar tekrar su yüzüne çıkması. Kıta, enerji dönüşümünü büyük ölçüde kurulu yenilenebilir kapasite ve yıllık üretim payı üzerinden ölçtü; esnekliği, yedek kapasiteyi, kriz anındaki marjinal arzı ise büyük ölçüde ihmal etti. Dün doğalgaz

arzının siyasi bir silaha dönüşmesi idi mesele, bugün nehirlerin kuruması; yarın belki de rüzgarsız bir kış haftası ya da başka bir iklimsel anomali olacak. Desen aynı: merkezi bir kırılganlık, çevredeki her dalgalanmadan orantısız biçimde etkileniyor.

Bu noktada Türkiye'nin rolünü konuşmak istiyorum — ama baştan söyleyeyim, “kurtarıcı” çerçevesi bana hep abartılı gelmiştir; olması gereken de bu değil. Türkiye'nin buradaki değeri iki düzeyde okunmalı. Birincisi, coğrafi ve teknolojik çeşitlilik: bizim üretim portföyümüz hidrolik, termik, doğalgaz, güneş, rüzgâr ve artık Akkuyu ile nükleeri de içeren çok bacaklı bir yapı — tek bir nehre, tek bir kaynağa bağımlı değiliz. İkincisi, zamanlama: kriz saatleri dediğimiz, talebin tepe yaptığı dar pencerelerde birkaç yüz megavatlık ilave arz bile fiyat ve arz güvenliği açısından orantısız bir ağırlık taşıyabiliyor. Macaristan'ın kaybettiği 1.760 megavatlık kapasiteyle kıyaslandığında Türkiye'nin sunabileceği miktar mütevazı kalır, hiç saklamıyorum; ama enerji piyasalarında fiyatı ve arz güvenliğini belirleyen çoğu zaman tam da bu marjinal dilimdir — sistemin çöküşe ne kadar yaklaştığını gösteren, son birkaç yüz megavatlık kırılgan denge.

Peki, fiziki olarak Türkiye'nin bu gibi krizlerin çözümüne destek vermesi mümkün mü? Türkiye elektrik sistemi 2010'da ENTSO-E ile deneme senkron paralel işletmeye geçti, 2014 sonunda kalıcı senkronizasyon sağlandı. 2015 ortasında ihracat kapasitesi 500, ithalat 650 megavata çıkarılmıştı. Ama TEİAŞ'ın güncel verilerine baktığımızda fiilen tahsis edilen kapasiteler bunun epey altında: Bulgaristan hattında ihracat 100-200, Yunanistan hattında 50-100 megavat bandında — toplamda 150 ile 300 megavat arası bir ihracat penceresi mevcut. Rakam küçük, evet. Ama meselenin toplam gigavatlar değil, kriz anındaki o dar pencerenin dahi faydalı olabileceğini bir kez daha hatırlatmak isterim.

Diğer taraftan potansiyelin büyütülmesi önemli lakin bu potansiyeli büyütmenin önündeki engel teknik değil, büyük ölçüde siyasi. Hamitabat-Maritsa East başta olmak üzere enterkonneksiyon hatlarının kapasite artırımı potansiyeli mevcut, TEİAŞ zaten yıllardır bu hatları güçlendiriyor. Gerçek kısıt, AB'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması — düşük karbonla üretilmemiş elektriğe getirdiği ek vergi, Türk elektriğinin fiyat rekabetçiliğini zedeliyor. Her ne kadar Türkiye yeşil sertifikalı elektrik üretiminde bir hayli yol kat etse de, denge için daha zamana ihtiyaç var. Yani karşımızdaki bir ticaret sorunu değil; Avrupa'nın kendi enerji güvenliği önceliklerini karbon hedefleriyle nasıl dengeleyeceğine dair, henüz cevaplanmamış bir soru.

Velhasıl, benim asıl vurgulamak istediğim şu: Avrupa bu krizi bir kez daha “olağanüstü bir yaz”, “beklenmedik bir kuraklık” diye tarif edip geçirtilirse, aynı senaryoyu birkaç yıl sonra farklı bir kılıfla yeniden yaşayacaktır. Oysa Türkiye ile ilişki bugüne kadar hep bir acil durum refleksiyle kuruldu — kriz patlak verdiğinde hatırlanan, kriz geçince rafa kaldırılan bir seçenek olarak. Bu defa farklı davranmanın tam zamanı. Somut olarak önerim üç

başlıkta toplanıyor: Birincisi, enterkonneksiyon kapasitesinin artırılması müzakerelerini bu kriz penceresinde hızlandırmak — çünkü Avrupa şu anda alternatif arayışa her zamankinden daha açık. İkincisi, Akkuyu'nun devreye girmesiyle birlikte kendi iç talebimizi karşılarken oluşacak ihracat marjını doğru fiyatlamak ve bunu tesadüfe bırakmamak. Üçüncüsü — ve kanaatimce en önemlisi — bu krizi, Türkiye'nin sadece bir “acil durum tedarikçisi” değil, bölgesel enerji mimarisinin kalıcı ve güvenilir bir parçası olduğunu göstermek için bir fırsat penceresi olarak kullanmak. Dolayısıyla enerji diplomasisi argümanları daha da gelişmiş durumda.